

УДК: 338.439.6

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-4-2-147

Н.О. Бленда, викладач

e-mail: nblenda176@gmail.com

Уманський національний університет садівництва

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

В статті досліджено сучасний стан продовольчого ринку України та визначено тенденції його розвитку. Розглянуто особливості формування продовольчого ринку України, проведено аналіз аграрної сфери виробництва як базового чинника формування продовольчого ринку, визначено тенденції виробництва продукції харчової промисловості та окреслено шляхи розвитку ринку для покращення забезпечення населення продовольством.

***Ключові слова:** продовольчий ринок, продовольчі товари, обсяги виробництва, споживання, експорт, імпорт*

Постановка проблеми. В умовах різкого підвищення цін на продукти харчування та зниження купівельної спроможності населення надзвичайно важливого значення набувають проблеми розвитку вітчизняного продовольчого ринку, оскільки його стан визначає продовольчу безпеку країни. Вирішення продовольчої безпеки країни передбачає, окрім наявності продуктів харчування, ще й їх економічну доступність для населення, що потребує ефективного розвитку продовольчого ринку.

Особливістю розвитку продовольчого ринку є його залежність від рівня життя населення, його платоспроможності, а також від факторів що впливають на аграрне виробництво: сезонність, залежність від кліматичних умов, поєднання економічних законів та природних, посилення міжгалузевих дисбалансів та руйнація матеріально-технічного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних питань розвитку продовольчого ринку, його структури, організаційно-економічного механізму функціонування та регулювання його діяльності приділено значну увагу в працях таких вітчизняних вчених як О.В. Березін [1], В.І. Бойко, Ю.О. Нестерчук [4],

О.М. Шпичак, П.Т. Саблук [5], Л.В. Страшинська [8], М.С. Пономарьова, Н.Ю. Муха, А.С. Фесенко [9,10], І.І. Чернега, Ю.В. Загорська [11], С.М. Судомир [13], В.С. Шибанін та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку продовольчого ринку, визначення основних проблем його функціонування та встановлення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Основним напрямком розвитку продовольчого ринку України є спрямованість на задоволення потреб споживачів продукцією вітчизняного виробництва високої якості та за доступними цінами.

За визначенням П. Т. Саблука продовольчий ринок являє собою сферу взаємодії суб'єктів ринку із забезпечення виробництва й вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва і послуг для агропромислового комплексу [5, с. 7].

Розглядаючи організаційну структуру продовольчого ринку, слід сказати, що вона являє собою сукупність галузей і виробництв, які безпосередньо беруть участь у виробництві сировини, її переробці і поставці продуктів харчування та технологічно пов'язані між собою по лінії: виробництво та заготівля сировини – її переробка – реалізація готової продукції [8, с. 186]. Значний ціновий диспаритет призвів до економічно необґрунтованого перерозподілу прибутку між виробничою та переробною сферами. Диспаритет цін, який зменшує доходи сільськогосподарських виробників, являє собою не стільки короткострокову, скільки довгострокову проблему.

Проблема в короткостроковому періоді часто пов'язана з нестабільністю доходів сільгоспвиробників у різні роки через значні коливання цін на продукти. Проблема у довгостроковому періоді має відношення до таких факторів, які спричиняють відставання цін та доходів сільськогосподарських виробників щодо тенденцій їх зміни в економіці в цілому [3].

Зазначимо, що все більша частина сільгосппродукції проходить промислову переробку та обробку. Сільське господарство перетворилось на сировинну базу харчової та переробної промисловості, які саме і є кінцевими виробниками харчових продуктів [2]. Проте саме сільське господарство є основою розвитку продовольчого комплексу. Зміцнення сільського господарства є основною передумовою розвитку харчової промисловості, адже потужна сировинна база відкриває шлях для переробки і створення продуктів з більшою доданою вартістю, створення

нових робочих місць, зростанню експортних валютних надходжень та загальноекономічного добробуту.

Внаслідок зміни кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків відбувалася зміна попиту на окремі види продукції сільського господарства, а отже і змінювався рівень їх виробництва (табл. 1).

1. Динаміка виробництва продукції сільського господарства, тис. т

Продукція	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017р.	2018 р.	2018 р. у % до 2014 р.
Продукція галузі рослинництва						
Зерно	63859,3	60125,8	66088,0	61916,7	70056,5	109,7
Цукрові буряки	15734,1	10330,8	14011,3	14881,6	13967,7	88,8
Соняшник	10133,8	11181,1	13626,9	12235,5	14165,2	139,8
Картопля	23693,4	20839,3	21750,3	22208,2	22504,0	95,0
Овочі	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	9440,2	98,0
Плоди і ягоди	1999,1	2152,8	2007,3	2048,0	2571,3	128,6
Продукція галузі тваринництва						
М'ясо всіх видів (у забійній вазі)	2359,6	2322,6	2323,6	2318,2	2354,9	99,8
Молоко	11132,8	10615,4	10381,5	10280,5	10064,0	90,4
Яйця, млн. шт	19587,3	16782,9	15100,4	15505,8	16132,0	82,4
Мед	66,5	63,6	59,3	66,2	71,3	107,2

Джерело: розраховано автором на основі даних [6]

Дані таблиці свідчать, що у 2018 р. порівняно з 2014 р. у всіх категоріях господарств значно збільшилося виробництво зерна, насіння соняшнику, плодів і ягід, як наслідок значного попиту, особливо на зовнішніх ринках, як на сировину, так і на продукти переробки вказаної продукції. Піковий обсяг виробництва цукрових буряків відмічаємо в 2014 році і деяке зменшення в подальші роки, така ж ситуація спостерігається стосовно виробництва овочів та картоплі. В тваринництві за період 2014-2018 років відмічаємо зменшення виробництва яєць на 17,7%, молока скоротилось на 19,8%.

Як зазначалось, в основі динаміки продовольчої сировини, що формує продовольчий ринок, лежить аграрний сектор. Саме від обсягів

виробництва сільськогосподарської продукції залежить функціонування переробної галузі і наповненість продуктами продовольчого ринку.

Зменшення виробництва підприємствами харчової промисловості молока та молокопродуктів, а також цукру є прогнозованим, оскільки зменшились обсяги аграрного виробництва молока та цукрових буряків (таблиця 2). Проте, зменшення виробництва хлібу та хлібобулочних виробів, борошна та макаронних виробів відбувається на фоні зростання обсягів виробництва зернових та зернобобових. Дана ситуація вказує на зменшення обсягів реалізації зерна переробним підприємствам та зростання частки реалізації зерна за іншими каналами, в тому числі на експорт.

Виробничий потенціал продовольчого ринку повинен бути збалансований із споживчим потенціалом, який визначається здатністю населення придбати визначений обсяг харчових продуктів. Споживчий потенціал характеризується показниками ємності ринку.

2. Виробництво окремих видів продовольчих товарів, тис. т

Продукція	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017р.	2018 р.	2018 р. у % до 2014 р.
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання	1357	1232	1160	1073	975	71,8
Борошно пшеничне чи пшенично-житнє	2199	2056	1974	1991	1746	79,4
Вироби макаронні неварені	101	86,8	95,9	88,2	79,3	78,5
Олія соняшникова	4401	3716	4424	5355	5149	117,0
Соки і суміші соків фруктових та овочевих, млн.л	571,7	386,4	366,4	375,1	413,1	72,3
Цукор білий кристалічний буряковий	2053	1459	1997	2043	1754	85,4
М'ясо та м'ясо продукти	1049,1	1151,1	1207,7	1164,3	1089,2	103,8
Вироби ковбасні та подібні продукти з м'яса, субпродуктів	260	229	233	247	248	95,4
Молоко, молоко-продукти та сири	1269,4	1157,6	1144,7	1171,4	1170,6	92,2

Джерело: розраховано автором на основі даних [6]

В Україні триває тенденція зменшення обсягів споживання населенням окремих продуктів харчування. Так, зниження середньодушового споживання призводить до скорочення ємності внутрішнього ринку (табл. 3). Порівняно з 2014 роком у 2018 році відбулося зменшення місткості внутрішнього ринку за більшістю продовольчих груп. Разом з тим, зниження середнього споживання на одну людину та скорочення чисельності населення України (на 1 січня 2019 року чисельність населення України становило 41983,6 тис. осіб, що на 776,1 тис. осіб менше даних на 1 січня 2015 року [6]) призвело до значного скорочення місткості внутрішнього ринку у 2018 році в порівнянні з 2014 роком за такими групами продукції як зерно, картопля, цукор та молоко і молокопродукти.

3. Оцінка ємності внутрішнього ринку України за окремими видами продукції, тис. т

Продукція	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. (+,-) до 2014 р.
зерно (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно)	6224	5897	5745	5655	5610	- 614
картопля	6061	5892	5966	6091	5893	- 168
овочі і баштанні продовольчі культур (включаючи консервовану та сушену продукцію в перерахунку на свіжу)	7019	6890	6984	6783	6927	+ 92
плоди, ягоди і виноград (включаючи консервовану та сушену продукцію в перерахунку на свіжу)	2249	2179	2119	2242	2445	+ 196
цукор (включаючи основні цукромісткі продукти, в перерахунку на цукор)	1559	1528	1420	1290	1260	- 299
олія (включаючи основні олієві продукти в перерахунку на олію))	561	525	497	496	501	- 60
м'ясо та м'ясні продукти (включаючи субпродукти)	2325	2179	2195	2195	2232	- 93
молоко та молочні продукти	9581	8995	8942	8496	8355	- 1226
яйця (включаючи яйцепродукти) ¹	771	694	659	670	671	-100

¹¹ Для перерахунку взято середню вагу одного яйця – 57,75 г.

Джерело: розраховано автором на основі даних [6]

Чільне місце при цьому посідають завдання щодо забезпечення населення продовольством за рахунок переважно внутрішніх джерел, поступового зменшення залежності від іноземних виробників продовольства, забезпечення продовольчої безпеки як важливої складової національної безпеки. Забезпечення національного продовольчого ринку власними товарними ресурсами, у першу чергу, залежить від стану аграрного виробництва, темпів розвитку харчових переробних підприємств. Зростання обсягів валового виробництва продукції сільського господарства забезпечило покращення рівня самозабезпеченості продуктами харчування в Україні, що визначається співвідношенням обсягів виробництва певного продукту та внутрішнього використання.

У 2018 р. задоволення потреб населення у продовольстві, в межах його купівельної спроможності, майже повністю забезпечується за рахунок продукції вітчизняного виробництва., виключення становлять плоди та ягоди. Для плодів, ягід і винограду рівень самозабезпечення не є достатнім – 91,5 %, тобто Україна змушена імпортувати товари вказаної групи продовольства.

Потенціал виробництва аграрного сектору України значно перевищує потреби внутрішнього ринку, що з одного боку має сприяти розвитку національної економіки та підвищенню експортних можливостей, а з іншого – зростанню доходів аграріїв та забезпеченню синергічного ефекту поєднанні з іншими галузями національної економіки.

Формування внутрішнього ринку продовольства, окрім внутрішнього валового виробництва, залежить від експорту та імпорту за окремими групами продовольчих товарів. Аналіз динаміки експортно–імпортних операцій продовольчими товарами показав, що експорт деяких сільськогосподарських продуктів має стрімку тенденцію до зростання. Так експорт зерна збільшився на 9517 тис. т у 2018 р. порівняно із 2014 р., а експорт олії збільшився на 1408 тис. т за аналогічний період. Поряд із збільшенням обсягів експорту також за деякими видами продукції зростають обсяги імпорту. Найвідчутніше збільшився імпорт плодів, ягід і винограду та м'яса і м'ясопродуктів. Частка імпорту за цими групами у загальному споживанні дуже висока у 2018 році становить 35,9% при 30-ти відсотковому пороговому критерії), а також олія (частка імпорту – 51,7%) та м'яса і м'ясопродуктів (частка імпорту – 12,7%). Частково значний відсоток імпорту відносно плодів, ягід і олії визначається ввезенням в Україну продукції яка не виробляється в наших природно-кліматичних умовах: тропічні фрукти, оливкова олія, тощо. Проте імпорт таких товарних груп як зерно, картопля, овочі, можна вважати економічно необґрунтованим з огляду на ресурсний потенціал.

Погоджуючись з Л.В. Страшинською [7] зазначимо: основою ринку продовольства, що в основному формує продовольчу безпеку держави, є

виробництво сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів вітчизняними товаровиробниками. Стратегічною метою розвитку вітчизняного продовольчого ринку, відповідно до зазначеної програми, є: гарантування продовольчої безпеки держави; досягнення рівня споживання продовольства до науково обґрунтованих норм; забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів на зовнішньому і внутрішньому ринках. Як зазначає Ю.О. Нестерчук, високоефективне виробництво продуктів переробки в аграрних формуваннях та їх об'єднаннях можливе за рахунок збільшення обсягів переробки завдяки горизонтальній інтеграції учасників постачання сировини, розширення переробної бази і переоснащення переробних заводів сучасними високопродуктивними енергозберігаючими технологічними лініями. А також за рахунок зниження собівартості сировини для переробки на основі застосування прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур. Це потребує єдиного організуючого та регулюючого механізму при проходженні продукту усіма стадіями технологічного процесу [4]. Розвиток продовольчого ринку має відбуватись за визначенням основної орієнтації з погляду якості, безпеки й доступності продуктів харчування для населення. У процесі здійснення регулюючих впливів на продовольче забезпечення необхідно, насамперед, представити механізм зміцнення його основних складових, що формують виробництво, розподіл і споживання.

Висновки. Незважаючи на зростання обсягів валового виробництва в аграрному секторі та покращення рівня самозабезпеченості продуктами харчування, проблема продовольчого забезпечення населення досі не вирішена. Розвиток продовольчого ринку і економіки загалом стримується невідповідністю рівнів виробництва та споживання продуктів харчування, низькою купівельною спроможністю населення. В даний період обсяги виробництва та структуру пропозиції на ринку визначає саме купівельна спроможність населення, при цьому відмічається значне відхилення якісної структури продовольчого ринку від оптимальних норм споживання. Ефективний розвиток продовольчого ринку, що забезпечить збалансування попиту та пропозиції і задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування має відбуватись при поєднанні законів ринкової економіки, відповідного державного управління та підвищенні життєвого рівня населення.

Бібліографічний список.

1. Березін О.В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія. – К. : Центр учбової літератури. 2008. 184 с.

2. Борщевський П.П., Чернюк Л.Г., Шмаглій О.Б. Підвищення ефективності розвитку і розміщення харчової промисловості. К.: Наук. думка, 1994. 158 с.

3. Зеленська О.О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні. Вісник ЖДТУ. 2012. № 1 (59). С. 108 – 112.

4. Нестерчук Ю.О. Деякі особливості аграрно-промислової інтеграції. // Вісник ХНАУ, Серія: Економіка і природокористування. 2006. № 9. С.173.

5. Саблук П.І. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: [практ. посібник] / за ред. П.Т. Саблука. К: ІАЕУААН, 2000. 558 с.

6. Сільське господарство України за 2018 рік: статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf (дата звернення: 18.08.2019).

7. Страшинська Л. В., Грецька Г.А. Основні критерії оцінки рівня продовольчої безпеки України та стратегічні напрями її підвищення . Агросвіт № 20. 2011. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/20_2011/3.pdf (дата звернення: 25.06.2019).

8. Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні: монографія. Під ред. Б.М. Данилишина. К.: Профі, 2008. 532 с.

9. Пономарьова М.С. Аналіз ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств / М.С. Пономарьова, Н.Ю. Муха // Вісник ХНАУ. Серія “Економічні науки». - 2015. - № 5. С. 123 - 129. – 299 с.

10. Пономарьова М.С. Особливості управління в галузі рослинництва в умовах ринкових перетворень / М.С. Пономарьова, А.С. Фесенко // Міжнародна науково-практичній конференції фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі. -Х.: 23 – 24 квітня 2015 р. С. 65-68. 338 с.

11. Пономарьова М.С. Особливості становлення аграрних перетворень та ринкових зрушень / М.С. Пономарьова, Загорська Ю.В., Чернега І.І. // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – 2014. – № 3 (35). – С. 6–12. 218 с.

12. Бленда Н.О. Сучасний стан та розвиток продовольчого комплексу України // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”- 2018 - № 1. - С. 71.

13. Судомир С.М. Формування результативної системи управління ризиками соціально-економічних систем // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”- 2018 - № 1. - С. 149.

Бленда Н.А. Оценка современного состояния продовольственного рынка Украины. В статье исследовано современное

состояние продовольственного рынка Украины и определены тенденции его развития. Рассмотрены особенности формирования продовольственного рынка Украины, проведен анализ аграрной сферы производства как базового фактора формирования продовольственного рынка, определены тенденции производства продукции пищевой промышленности и намечены пути развития рынка для улучшения обеспечения населения продовольствием.

Ключевые слова: продовольственный рынок, продовольственные товары, объемы производства, потребления, экспорт, импорт.

Blenda N.A. Assessment of the current state of the Ukrainian food market. Despite the increase in gross output in the agricultural sector and the improvement of food self-sufficiency, the problem of food security for the population is still unsolved. The development of the food market and economy is generally constrained by the mismatch between levels of food production and consumption, and the low purchasing power of the population.

In the context of changes in agricultural production, the decline in production of milk and dairy products by the food industry, as well as sugar is forecast. However, the decrease in the production of bread and bakery products, flour and pasta is against the background of increased production of cereals and legumes. This situation indicates a decrease in the volume of grain sales to processing plants and an increase in the share of grain sales through other channels, including exports.

There is a tendency in Ukraine to reduce the consumption of certain foods by the population. Compared to 2014, the internal market capacity of most food groups, such as grain, potatoes, sugar and milk and dairy products, decreased in 2018. At the same time, the increase in the volume of gross agricultural production provided an improvement in the level of food self-sufficiency in Ukraine.

Effective development of the food market, which will ensure the balance of supply and demand and meet the needs of the population for quality food, should be combined with the laws of a market economy, appropriate government and raising the standard of living.

Keywords: the food market, groceries, volume of production, consumption, export, import.

Стаття надійшла до редакції: 24.09.2019 р.